

Tanúságtétel

Olyan frók születésnapja, mint Gorkij, sohasem válhat csupán valamiféle koszorús megemlékezésé: életműve — tekintélyes mérete és gondolati sokrétősége mellett is — annyira egyértelműen áttett, hogy akaratlanul is állásfoglalássá esz megünnepelni. Gorkij példa azok számára, akiknek az irodalom nem magány, hanem a világ társadalmi-emberi megújításának eszköztétét látják benne. Ezért *tanúságtétel* az ide! Gorkij-centenárium, amikor az elkötelezett, a társadalmi hivatást vállaló művészet Gorkijban *legjobb tanítómesterét* ünnepli.

Nyomdokaiban immár két nemzedéknyi irodalom nőtt fel. Már azok is elismerik, hogy *korszakot nyitott*, akik felett ítéletként cseng műveinek tartalma. Az ember — a művészet örök tárgya — nála jelenik meg először nem úgy mint a környezet áldozata, hanem olyan *tudatos erőként*, mely a természet felett fokozatosan kivívott uralmát végre szociális sorsa urálásával tetézi.

Jelképes az, hogy a nyizsnij-novgorodi kelmefestő-nagyapa házában felcseperedő Aljosa Puskin meséin nevelkedik, majd tucatnyi foglalkozást végigpróbálkozva már fiatal orosz íróként *Tolsztoj* vendége az orosz irodalom Mekkájának számító Jasz-naja Poljanában, kisvártatva pedig *Csehov* kecskelábú faasztalánál beszélnek meg első novelláinak tanulságait.

Gorkij *teljessé tesz egy körképet*: ez nem csupán a forradalomelőtti Oroszország keresztmetszete, hanem általában az első nagy robbanás előtti pillanatok megörökítése egy emberetelen társadalom épületében. De a *Pavelek*, a forradalmárrá felnövő Aljosák, a Szamgin-regény bolsevik Kutuzovjai nem egyszerűen csak a hiányzó láncszemek egy portrégalériában. Ezek egyben ősei, prototípusai egy társadalmi-lélektani lényegében *újszerű emberfajnak* is.

Sokan megírták már, hogy Gorkij élete tulajdonképpen a munkásosztály XX. századi térfoglalásának *kinagyított és végleteiben beteljesedett mása*. Valóban, benne a legmagasabbrendűen testesült meg a nép tehetség, válósultak meg a szocialista világ alkotó lehetőségei. Ami a világirodalom egyik legégetőbb kérdése volt századokon át, a szellem és a cselekvés kényszerű kettészakadoottsága, az nála kettős formában is megoldódott — az ő egyéni útjában csakúgy, mint a művei témájául szolgáló történelmi valóságban.

Ezért kapcsoljuk *elsősorban Gorkij nevéhez* az igazán korszerű világirodalom kezdetét. Amint a XX. század nagy társadalmi változásainak közvetlen rugói is az előző évtized utolsó éveibe nyúlnak vissza (ekkorra esnek Lenin elméleti alapvetései és a tömegeket kitapogató erőgyűjtése), úgy ennek az új habitusnak, az új emberi tartásnak a megszólaltatása révén Gorkijjal kezdődik meg a világ-történelmileg modern, korszerű, huszadik századi irodalom.

Gorkij a fő hangsúlyt az *emberek lelki-világának ábrázolására helyezi át*. „Az anya”, ez az iskolát teremtő mű is éppen azzal fogta meg a kortárs munkásokat és írókat egyaránt, hogy nem az anyagi milliót, a termelést részletezte és az elnyomás szörnyűségeit ecsetelte, hanem azt helyezte előtérbe, ami a XX. században a társadalmi életben fő szerepet

kezdte játszani — a gondolkodás, a tudat fejlődését.

Dramái pedig kifejezetten intellektuális drámák (annakidején elég sok szemrehányással illették felületes kritikusai a lazának tűnő cselekmény miatt): bennük a szereplők belső világának elemzése az életben végbemenő szociális változások rajzával párosul.

Műveiben azt mutatja be, hogyan válik tudatossá az ember viszonya saját életéhez, kora fő kérdéseivel, az élet legnagyobb társadalmi-filozófiai rugóihoz. Nála az alak, a jellem egyfajta mikrokozmosz, melyben mint a cseppben a tenger, visszatükröződik az összetett, sokrétű, drámaisággal telített társadalmi élet. Tudatosan vállalt történetisége az élet dialektikájának felfogásában az alakok plasztikus megformálásán át valóban azzá az objektív igazság erejével ható eszmévé válik, mely *Engels* ismert meghatározása szerint a világ megismeréséhez vezet.

Művészi felfedezései ma már az egész haladó világirodalom közkincsévé váltak. A ma negyven-hatvanéves írókat olvasva a „gyanútlan olvasó” nem is sejtí, hogy látásmódjuk, a cselekvő emberkultusz közvetve Gorkij teremítő-formáló hatása alatt is vált ilyené.

Aligha felesleges még ma is hangsúlyozni esztétikájának azt a sarkalatos tételét, mely szerint a művészet alfája és omegája az ember — úgy is mint az ábrázolás objektuma, úgyis mint a kialakítandó végcél. „Mi tudjuk — írja egyik cikkében már a forradalom után —, hogy a földön nincs egyéb szeretnivaló, mint az ember, nincs min felháborodni — az ő tettein kívül; nincs amiben gyönyörködünk, csak az élet és a szépség általa teremtett új formáiban.”

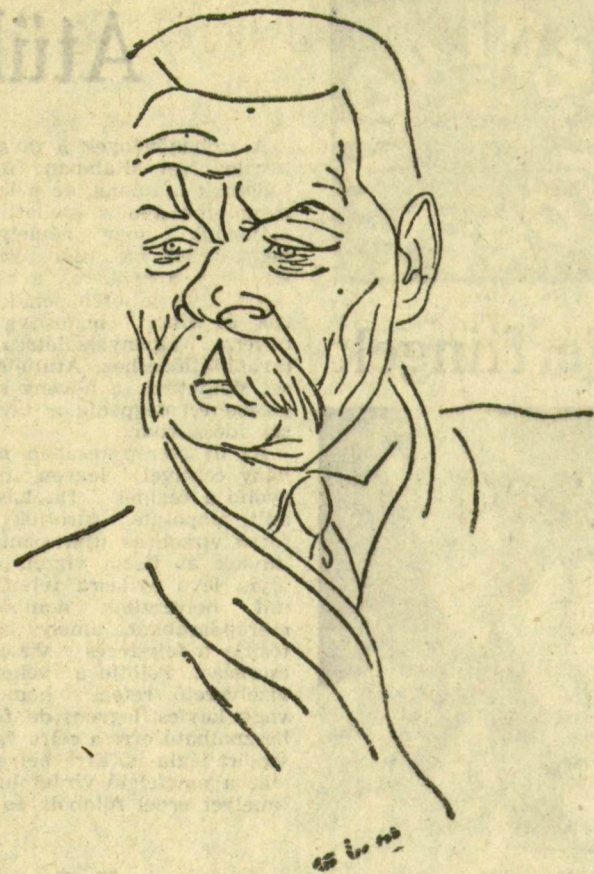
Nem lehet függetleníteni ettől a koncepciójától tudatos művészetpolitikáját, mellyel több tucatnyi népi tehetségnek nyitott — utólag is beigazolódt — utat az irodalomban. *Leonov* írja róla, hogy valami, csak a legnagyobbakra jellemző ritka adottsággal rendelkezett: meg tudta sokszorozni a termelőtulajdonságait annak a mának, melyet ha legalább rövid ideig is, de a tenyerében tartott. A konszolidációért vívott, sokszor nem is egyszerű harcában született híres mondanca: „Mi nem szerzetesek vagyunk, hogy monoton hangon imákat mormoljunk... Valamennyi hangszerre, valamennyi hangra szükség van abban a nagy zenekarban, mely arra van hivatva, hogy szimfóniával adjon hirt az utódoknak nagy, tisztító viharunkról.”

Műveit ma nálunk a *szükségszerűen kevesebben olvassák*. Talán még az sem tűnik nagy túlzásnak, ha azt mondjuk, hogy az a közönség, mely valóban olvasott (tehát meg akarta fejteni az írott betű értelmét is) a felszabadulás előtt jobban ismerte Gorkijt, mint az, mely már szabad életünkben nőtt fel. Pedig *Ady* volt először híradással róla. *Juhász* Gyula éppen Szege-den írta „Üzenetet” — az első messzehangzó magyar szót Gorkijhoz. A legnagyobbak — *József Attila* és *Nagy Lajos*, *Kassák* és *Veres Péter* egyként elismerik, hogy meghatározó módon beleszólt írói indulásukba. A magyar a *harmadik nyelv*, melyen — már a múlt század legutolsó évében — megszólaltak művei.

FENYVESI ISTVÁN

N. I. Altman

rajza 1928-ból



Az odesszai kikötő

Az író, aki 1891-ben maga is rakodómunkásként dolgozott az odesszai kikötőben, emlékeit így idézte föl *Cselkas* című elbeszélése (1895) bevezető részében.

P. L.

harsogják. De az emberek hangja nevelésesen gyöngé, alig hallható. És akik tulajdonképpen előidézték ezt a lármát: maguk az emberek is nevelésese és szá-nalmasak; a poros, toprongyos, fúrge alakok a hátukat nyomó portékák terhe alatt meggöngyödvé, és nélkül szaladgálnak hol ide, hol oda a porfelhőben, a hő-ség és a hangok tengerében; az emberek hitvány bábok a környező vasóriásokhoz, áruhálmokhoz, a csörömpölő vagonokhoz és minden egyéb-hez képest, amit ők maguk teremtettek. Alkotásuk leigázta és jellegtelenné tette őket.

Az indulásra készen füstölő, súlyos óriás hajók fűtyülnek, sisteregnek, mélyen zihálnak, és minden belőlük fakadó hangban a megvetés gúnyos árnyalata érzik a poros, szürke emberi figurákkal szemben, akik ide-oda mászkálnak fedélzeteiken, és rabszolgai robotjuk gyümölcsével töltik meg a gözösök mély üregeit. Könynyekig kacagtatók a rakodómunkások hosszú libasorai, akik tulajdon vállukon ezer meg ezer pud gabonát hor-

danak a hajók vasgyomrába, hogy megkeressenek néhány fontot — ugyanabból a gabonából — a maguk gyomrának. A fáradságtól, zajtól, hőségtől eltompult, rongyos, izzadt emberek, és a napon, teli potrohukkal ragyogó, ugyancsak emberek alkotta hatalmas gépek, amelyeket végső soron mégsem a gőz, hanem alkotók izma, vére lendít mozgásba..., íme, ebben a szembeállításban a kegyetlen gúny egész költeménye rejlett.

A zaj szinte nyomta az embert, a por nemcsak orrlukáikat csiklandozta, hanem vakította szemét is, a forróság pedig sütötte és elcsigázta testét; körös-körül minden feszült, türelmet vesztő, roppant viharral terhes felleget látszott, amely ha kirobban, utána szabadon és könnyen lehet majd lélegzeni a friss levegőben; a földön néma csend honol, a poros, fűlsiketítő, bosszantó, sőt egészen a csendes örületbe kergető zaj elenyé-szik, és akkor a városban, a tengeren, az égen csendes, derült, pompás lesz minden...

Tizenkét egyenletes, érces harangkondulás hallatszott. Amikor az utolsó érces hang is elhalt, a robot vad muzsikája is halkabban zengett. Egy perc múlva már elégedetlen, tompa morajja szelődött. Most már élesebben lehetett hallani mind az emberek szavát, mind a tenger csobogását. Beköszöntött az ebéd ideje.

Maki Imre fordítása

Adatok

Műveit a földkerekség 63 nyelvéen olvassák

Századik születésnapján szobrot emelnek neki Leningrádban és Tbilisizben. Grúziában film készült el: Amerre Gorkij járt Grúziában címmel. Jerevánban tudományos konferencia ül össze. Témája: Gorkij és a Szovjetunió népeinek birodalma. Bakuban az elmúlt évek tudományos kutatását összegező könyv jelenik meg: Gorkij az azerbajdzsán kultúrában.

★

Idén kezdik meg Gorkij összes műveinek kritikai kiadását. A teljes gyűjtemény 63 kötetből áll, ebből 25 a szépirodalmi műveit és ezek szövegváltozatait, 12 pedig kritikai és publicisztikai műveit tartalmazza. Kortársaihoz írt leveleit a befejező 18 kötetben találjuk majd. A monumentális sorozat szerkesztő bizottságát Leonid Leonov, Lenin-díjas író vezeti.

és oly alázatosan károg, mint ahogy a bárány béget.

— Igen... tegnap játék közben a bagoly, az örökös diszpolgár, ugyanezt mondta nekem... „Valami van a levegőben”... mondotta, és én azt feleltem, hogy „majd kiszimatoljuk, majd kipuhatoljuk.” Okosan feleltem, ugye?

— Szolgálatjára, kegyelmes uram, okos felelet volt — mondta tiszteletteljesen és helyeslően a vén veréb. — Mindent meg kell várni. Mindenre rákerül a sor. Okos madár mindig vár.

A havas kert egy tisztás föltársa leszállt az égből a pacsirta, és fel-alá futkosva így dudorászott:

— Bájos mosolyával kioltja a nappal az éjszaka csillagait... Halványodik már a sötétség, megremeg és eloszlik, mint a hó a nap sugarától. Hogy dobog a szív, hogy éled a kebelben! Reméli, hogy fölkel a nap, felszáll a hajnali bíbor, feltámad a nappal, világossággal, szabadsággal.

— Miféle madár ez? — kérde a pirok, és behunyja a felszemét.

— Pacsirta, kegyelmes uram — feleli a holló ridegen.

— Poéta — teszi hozzá udvariasan a veréb. A gimpli pillantást vet félre a költőre, és szuszog:

— Eh... Milyen szürke... A gazember! Valamit mondott a napról, a szabadságról, ugye? — Szolgálatjára — feleli a holló. Felláztatja a fiatal madarakat, és megmérgezi a lelküket teljesülhetetlen reményekkel.

— Megrovásra méltó és osoba állat!

— Ugy van, kegyelmes uram — hagyja rá a vén veréb — nagyon ostoba. A szabadság valami bizonytalan, valami olyasmi, amit erőnek erejével sem lehet elérni.

— De ha nem csalódom, ön is mellette volt?

— Csak... csak... csakugyan — veti közbe sürgősen a varjú.

A vén veréb megzavarodik.

— Valóban, kegyelmes uram, valamikor én is mellette voltam... De enyhítő körülmények szolgáljanak mentéséül.

— Hogy értsem ezt?

— Ebéd után, kegyelmes uram, a bor hatása, hogy úgy mondjam, nyomása alatt... mellette voltam, de csak okkal-móddal.

— Hogy értsem ezt?

— Azt montam halkan: „Eljen a szabadság!” De megtoldottam hangosan ezzel: „De csak a törvényes korlátok közt!”

A pirok ránézett kérdőn a hollóra:

— Ugy van, kegyelmes uram — felelte a holló.

— Mint udvari veréb, nem foglalkozhatom csak komolyan a szabadság kérdésével! Hiszen nem vág az ügykörömbe, melyet szerencsém van ellátni.

— Csak... csak... csakugyan — károg a varjú, mert neki mindegy, hogy mit helyesel.

Azonban az utékon csörgedeznek a patakok, és halkan dúdolják a dalt, mely a folyamról szól, hová ők is be fognak torkolni. Zengik a jövő dalát eképp:

A hatalmas hullámok felkapnak bennünket és elragadnak a tengerbe.

A forró nap sugarai ismét felszívják bennünket az égbe. A mennyből újra a földre hullunk, mint harmat, mint hópihe, vagy mint esőcsepp.

A nap, a főléséges tavaszi nap ragyog a derült égen, a teremő, izzó istenség mosolyával. A kert zugában, a vén hársfa ágán a csizke raja guggol. Egyikük lelkesen dalol egy dalt, amit tudj! Isten hol hallott: a viharadar dalt.

A tájékozó tenger fölé viharfelhők gyűlnek.

Vihar és tenger közt büszkén lebeg a vihar-

madár. A szemnek olyan, mintha fekete villám cikázna ott. Röptében súrolta a tengert, aztán az égbe röpött, mint a nyíl. Rikolt, és a felhők hallják a hangjában a vad örömet.

A hangjából a vihar vágya, a harag ereje, a gyűlölet lángja és a győzelem biztossága szól.

A viharról zokognak a sirályok, zokognak, és a tenger felett szárnyalnak. Szeretnének elérjőzni a tenger legmélyebb fenekére.

A búvármadarak is siránkoznak. Nem ismerik a győzelem örömet. A mennydörgés megdermeszti őket.

A pinguin aggódalmasan búvik a sziklák közé. Csak a büszke viharadar repül, repül bátran a tájékozó hullámok felett.

Mind sötétebben, mind mélyebben szállnak alá a fellegek. A madarak ugrándoznak, táncolnak, és üdvözlük a vihart.

A menny dörög. A tenger morajlik. Már sötét felhők ölelkeznek a tarajos hullámokkal, és odafecsentik a habokat a zord szirtrekre.

A viharadar sikolt és cikáz, mint fekete villám; hol az égbe fűrődik, hol a tengert súrolja a szárnyával.

Röpköd, mint valami démon, mint a vihar sötét démonja. Kacag is, zokog is. Kacagja a felhőket, zokog örömeiben.

A mennydörgés szavában már hallja, mint csillapul a vihar, és tudja, hogy nem mindig jédi felleg a napot.

Súvit a szél. Dörög a menny... Kéken csillognak a felhők a tenger szemhatárán. A tenger elkapja a villámokat, és a mélyben eloltja őket. Tekerőznek, mint kigyók, és visszatükröződnek a habokból...

Vihar lesz, vihar!

A vakmerő viharadar csapong villám és hullám közt, és diadalmasan rikoltja: Vigyázzatok! Jön a vihar!